

КАЛАМБУРИ СЪС СОБСТВЕНИ ИМЕНА В БЪЛГАРСКАТА ПУБЛИЦИСТИКА

Лиляна Цонева

Собствените имена и въпросите, свързани със спецификата на тяхната семантика, се отнасят към т. нар. вечни теми в науката и са актуални и днес не само в ономастиката и изобщо в лингвистиката, но и в други области на хуманитарното знание. Особено актуални през последните години стават и въпросите, свързани с експресивните възможности на собствените имена (СИ) в различни типове текстове.

Именно експресивните възможности на СИ в публицистичните текстове са предмет на настоящата работа. Интересът към такава тема е обусловен от това, че традиционен материал за изследване на особеностите на СИ е художественият текст, на който са посветени многобройни трудове. В същото време обаче анализът на текстове от публицистичния стил (ПС), особено от последните години, показва, че те са изключително интересно поле за изследване на СИ и преди всичко на техния експресивен потенциал. Затова разширяването на конкретния материал за анализ на СИ дава основание за обобщения, които могат да допринесат за осмисляне на тяхната същност.

СИ са важна съставна част на игровите стратегии, заемащи изключително място в новата комуникативна стратегия на съвременната публицистика, която отхвърля всичко старо и шаблонно, отрича нормативното в езика и предлага разнообразни нови средства за моделиране на съдържанието. Новата комуникативна стратегия на ПС разчита на високия експресивен потенциал на СИ като средство за въздействие върху общественото съзнание, затова те са изключително активни при изграждането на различните форми на езикова игра.

Езиковата игра (ЕИ) в съвременната наука се определя като съзнателно “манипулиране” на езика, основаващо се на нестандартно използване на езиковите средства (Санников 1999,37), като нетрадиционно използване на езика, като ориентация към скритите естетически възможности на езиковия знак (Норман 1987, 168).

ЕИ обхваща всички езикови равнища и към нея се отнасят ocasionалните думи и словосъчетания, метафората като игра със семантиката, различните трансформации на фразеологизми, каламбурът и т. н. Голяма част от игровите форми в публицистичния текст (ПТ), както вече отбелязахме, се базират именно върху СИ.

Такива са например типичните за новата публицистика occasionални думи, производни от СИ, игровите трансформации на фразеологизми или на цитати от други текстове, каламбури със СИ и т. н. Например: *Имената от обществено-политическия живот родиха немалко нови глаголи – буратинча се, оганчвам се, сендисвам, орсувам. На политиците дължим и някои съвременни поговорки като “Дядо мозерува, баба пинчерясва”* (Жълт труд 1997/46); *Мятал Костов ябълка* (Труд 2000/159); *Надежда Михайлова все по-осезаемо се превръща в надежда за Косово.* (Сега 1999/32); *Селското стопанство не го е еня дали министър ще бъде Чичибаба, Чичидядо, Чичивуйна или Чичисвако.* (Стандарт 1995/1069) Посочените примери са от нашата монография “Езиковата игра в съвременната публицистика”, в която въпросът за участието на СИ в различните форми на ЕИ естествено е засегнат, но не е анализиран достатъчно подробно. (Цонева 2000, 2002) Многобройните изключително интересни примери с различни форми на ономастична игра, ексцерпирани от текстове от най-новата преса, показват, че играта с имената като важна част от ЕИ заслужава специално внимание.

Специално внимание в настоящата работа обръщаме само на една от формите на ЕИ – каламбура (К.). В работата, както в много съвременни изследвания, границите на К. се стесняват и той се определя като една от формите на ЕИ, при това най-ярката,

най-типичната форма на ЕИ, изграждаща се най-често върху използването на многозначни думи, омоними или пароними (Санников 1995;1999). Това уточнение е необходимо, тъй като, макар че привлича вниманието на учените от древността, К. и днес се тълкува различно, доста често – много широко, като игрословие изобщо, към което отнасят различни езикови средства.

К. е лексико-семантично явление, макар че в него семантиката трудно може да се разграничи от словообразуването, от синтаксиса, от прагматиката. Това дава основание на В.З. Санников да отбележи, че да се анализира тънката игра на значенията в К. е сложна, почти безнадеждна работа (Санников 1995, 62), макар че той посвещава на този анализ интересни изследвания. Анализираният от нас материал позволява да се убедим, че казаното от В.З. Санников за К. е още по-очевидно при ономастичния К., в който по интересен начин се съчетават особеностите на самите имена с особеностите на техните носители.

Разглежданите тук К. се изграждат върху чужди СИ, по-конкретно върху антропоними. Към чуждите СИ отнасяме преди всичко лични имена (ЛИ) и фамилни имена (ФИ) на лица от други страни (*Буш, Блеър, Камила* и др.), както и някои имена на българи с явно чужд произход (*Паси, Мозер, Берберян* и др.).

Определянето на голяма част от СИ като свои или чужди, както е известно, в много случаи е спорно. Без да се спираме специално на въпроса за произхода на имената, ще отбележим, че тук не анализираме отдавна възприети и широко разпространени сред българите еврейски, гръцки или латински ЛИ, които българите възприемат като “свои” (*Иван, Мария, Георги, Елена, Галина* и др.), както и ФИ със затъмнен чужд произход (например ФИ с турски произход като *Карабашев, Абаджиев* и др.). Естествено, българските и славянските имена (*Стоян, Невена, Надежда* и т. н.), както и християнските имена с чужд произход са много по-честотни изобщо и много по-често могат да бъдат предмет на обиграване. Анализираният от нас материал от съвременната българска публицистика обаче показва, че чуждите СИ са също много активно използвани и много

интересни като обект на ЕИ. Оформят се и някои значими разлики при “експлоатирането” на свои и на чужди СИ в ПС, а и в другите стилове, които заслужават специално внимание.

СИ имат богат асоциативен (лингвистичен и екстралингвистичен) потенциал – това са всички елементи на смисъла, които могат да се актуализират в съзнанието на носителите на езика при тяхната употреба. (Гридина 1996, 51) Именно богатият асоциативен потенциал на СИ обяснява тяхната активност в ЕИ.

Към **екстралингвистичните** параметри на възприемането на СИ се отнася степента на известност на референта в дадения езиков колектив. Тя в голяма степен определя възможността за обиграване на СИ. Т. е. много важно значение за включването на СИ в К., както и в другите форми на ЕИ и за осъзнаването на ефекта от тях имат фоновите екстралингвистични знания или широкият извънтекстов контекст. За разлика от нарицателните имена, при СИ това са знания не само за самата дума, а и знания за референта, носителя на името и за извънтекстови ситуации - различни действия, отношения и т. н., свързани с него.

Ще посочим във връзка с това следния пример с ФИ на земеделската лидерка А. Мозер, в който, както и в много други случаи, ясно се вижда не само на ролята на лингвистичните особености (в случая – на фонетичния облик на думата, позволяващ сближаването и с друга дума), но и на екстралингвистичните знания, необходими за построяването и разбирането на К. (т. е. за кодирането му и за декодирането му от читателя): *Земеделцето се даде в ръцете на една партия, една жена – **Мозер-Маузер** го разстреля, заяви пък Енчо Попов, председател на кооперация.* (Земя 2002/37) Тук обиграването на ФИ *Мозер* със съзвучното *Маузер* не е случайно – използването на фамилията на изобретателите на оръжие братя Маузер всъщност е обусловено от глаголната метафора *разстреля*, използвана в значението “унищожих земеделцето”.

Този и много от следващите примери доказват, че комичният ефект, отбелязван от много автори, не е единствена цел на К. В много случаи цел на специалната организация на езиковите елементи е съдържателната дълбочина на изложението.

Най-активни в К. и другите форми на ЕИ са имената, които могат да се определят като ключови думи (КД). КД назовават значими, актуални за обществото понятия, които са в центъра на общественото съзнание и активно се използват в различни типове текстове, най-вече в публицистичните, както и в разговорната реч. Сред тях, както отбелязва Т. В. Шмельова, важно място заема групата “субекти”, тъй като обществото винаги с интерес обсъжда не само времето, в което живее, но и главните действащи лица на политическата сцена. (Шмельова 1992, 39)

Най-често като ключови имена (КИ) се определят имената на политици – личности, заемащи главните или други важни постове в държавата. По-рядко това са имена или фамилии на представители на шоубизнеса, артисти, спортисти, още по-рядко – имена или фамилии на известни писатели или учени.

КД имат определени характеристики и една от тях е именно участието им в ЕИ. (Шмельова 1992, 36) Колкото по-важна е социалната роля на референта, колкото по-значим е той в мащабите на езиковата общност, толкова по-често неговото име се включва в ЕИ. (Интересно социолингвистично проучване за важността на референта и за отношението към него в обществото би могло да се направи според активността и особеностите на включването на името му в ЕИ).

КИ, особено имената на политици, са много “подвижни” – актуалността им (и съответно – активността им в ЕИ) може да бъде кратка, понякога твърде кратка. Обикновено след сливането на определена личност от политическата сцена нейното име вече не е обект на ЕИ. (Имената на някои такива личности, актуални в близкото минало и почти забравени днес, се обиграват в някои от посочените по-горе примери.)

Важна особеност на публицистиката от последните години е играта с имената на важни официални личности (президенти, премиери и т. н.), т. е. в нея при осмиването, иронизирането на субекти както от българския, така и от чуждестранния политически живот няма недосегаеми или задължително възхвалявани личности. Както знаем, за българската публицистика от неда-

лечното минало такива бяха много имена на важни лица – *В. И. Ленин, Л. Брежнев, Т. Живков* и т. н.

Интересно е да се отбележи, че активното обиграване на името на определен политик зависи не винаги и не само от мястото, което той заема в политическия живот, но понякога и от други чисто индивидуални характеристики – от поведението му в медиите, от начина му на говорене, от особености на характера и външността му. Тук бихме могли да споменем например, че една от често обиграваните особености на президента на САЩ Д. Буш е “невисоката” степен на неговата интелигентност (осмивана и във вицовете, където той е един от честите герои).

Важно е също, че значимостта на много от актуалните за обществото личности е “с обратен знак” - те обикновено стават известни в резултат на политически или икономически скандали. Именно тази отрицателна популярност е повод за появата в ПС на различни игрови форми, изразяващи негативно или иронично отношение към тези личности и техни действия. Пример за това може да бъде обиграването в ПТ със заглавие *Кокал за Кокалис* на ФИ на гръцкия бизнесмен *Кокалис*, обвинен в участие в корупционни сделки в България: *Усмихни се гладно, България, защото когато кокалът от търга е за Кокалис, а месцето от комисионите – за тези, които му го набутват, за теб остава поредната постничка заплата.* (Новинар 2004/285) Експресивният ефект на този К. е свързан и с негативния оттенък в преносното значение на думата *кокал* – “нещо, обикновено служба, което носи лесни облаги. *Налапвам кокала. Изпускам кокала...* (вж. Съвременен тълковен речник...)

Към екстралингвистичните елементи на смисъла на СИ се отнасят и националната им специфика, културните традиции на тяхната употреба и т. н. Именно небългарската специфика, съдържаща се в специални елементи на имената на български граждани, се обиграва в следния пример: *Емел ханъм – дефтердарят на Ахмед бей* (Новинар 2005/255) При тази нестандартна употреба на СИ в заглавието на ПТ се разчита и на други негови елементи (на турската дума *дефтердар* – “везир,

финансов министър”), на контекста, както и на сложни фонови знания за референтите, за мястото им в българското общество, за отношението на обществото към тях и т. н.

Изключително важни за изграждането на К. са и **лингвистичните** параметри на възприемането на СИ. Трябва да отбележим, че комплексът от вербални асоциации на думите изобщо и на СИ е много сложен и трудно може да се опише достатъчно пълно – това са асоциациите, обусловени от особеностите на фонетичния облик, на структурата, като и на лексикалната мотивираност на антропонимите.

Фонетичният облик на СИ много често дава основания за обиграване, ако в него има съвпадение или прилика с фонетичния облик на българска дума, т. е. ако могат да се намерят омоними или пароними на чуждото СИ в българския език. Както отбелязва В. З. Санников, използването на формалното съвпадение или сходството на думите е свързано с представите на говорещия за общите принципи на устройството на езика – ако думите съвпадат или са близки по форма, то те съвпадат и по смисъл. К. възниква при съзнателното нарушаване на този принцип, той е “забавна ненормалност”, в която ни учудва обединяването на различен смисъл, изразен по еднакъв или близък начин. (Санников 1999, 454)

В такива случаи на СИ от чужд произход “се приписва” някакво значение, най-често благодарение на съвпадение или на сходство с българска основа или дума. Такова сближаване на чуждото ФИ *Луд* с българското прилагателно *луд* има в следния пример: *Тия дни народните избраници се изяха като истински лудисти. В началото на 18 век англичанинът Нед Луд оглавил стихийен протест срещу промишлената революция... Дори да се изживяват като лудисти, депутатите не са луди да отсекаат клона, на който седят.* (Стандарт 1995/1093) В текста се описват случаи, когато български депутати специално повреждат техниката в Народното събрание, отчитаща присъствието и гласуването им на заседанията.

В повечето случаи чуждото СИ може да се свърже с една българска дума-омоним (напр. *Гад*), но с повече от един пароним,

тъй като могат да се намерят няколко близки по форма думи. (В дадените по-нататък примери с ФИ *Паси* могат да се видят такива връзки с различни български думи, което може да се обясни и със звучността и краткостта на самото име).

Чуждите за българския език СИ в съответния език-източник могат да се включват в други игри, намирайки се в други отношения (омонимични, синонимични, словообразователни, асоциативни и т. н.) с елементите на този език. Например ако фамилията на испанския премиер *Сапатеро* се обиграва на испански, логично би било да се свърже с думите *обувки*, *обущар* или други думи от това семантично поле, тъй като исп. *zapatero* означава “обущар”.

Често едни и същи СИ различно се обиграват в езика-източник и в българския език. Например ФИ *Путин* в руската публицистика закономерно се свързва с родствената дума *путь*: *Путин откроев новий путь*. (Московский комсомолец 2002/231)

Някои чужди СИ са много “удобни” за обиграване в българския език – бидейки напълно “безобидни” в съответния чужд език, те съвпадат или имат сходно звучене със стилистично оцветени български думи. Такива са СИ *Луд*, *Пардю*, *Гад*, за които става дума в работата – те имат значителен игрови потенциал в българския език, априори заложен в тях, в тях може да се разчита на предварително прогнозиран стилистичен ефект.

Специално трябва да се отбележат чуждите имена, които се възприемат като нецензурни думи, които по принцип имат силен стилистичен ефект. Такива могат да бъдат СИ от различни езици – например, на китайския политик *Ху Цзинтао*, на руския президент *В. Путин* и т. н.

Точно за такива имена и за “опасните” ситуации, които те могат да създават при възприемането им от българи, става дума в текста *Невинни мръсни думи: Родният по-пиперлив речник е способен да обедини хора от различни народи и професии. Иначе аржентинският певец Хосе Кура може и да не е чувал за US дипломата Джон Мензис или за испанския футболист Куро Торес*. (Труд 2004/254) При цитирането на “неприлични” думи се

налага, както отбелязва В. З. Санников, да се “извиним” с това, че езикът е устроен така. (Санников 1999, 28)

В същия текст се споменават “именните” причини за отзоваването на висш дипломат от София: *Нищо лошо не беше сторил човекът, обаче се казваше Павел **Пишка**. Когато са го назначавали, никой в родината му не беше предвидил никакви неудобства, а сигурно и тук сме го срещнали радушно. Но колкото и гостоприемни да си, как да запазиш каменно лице, когато някой протегне ръка и се представи по най-сърдечен начин “Приятно ми е, **Пишка**”.*

Разбира се, много български имена също могат да се възприемат като неприлични и да стават обект на игра. Например фамилията *Газибаров*, производна от словосъчетанието *газя бара, газя през бара*, в устната реч нерядко предизвиква асоциации с фонетично близки не съвсем “прилични” думи. В други езици обаче “каламбурната ценност” на думата по-скоро би се загубила, например в руския, а вероятно и в други езици. (Всъщност трудно е да се прогнозира кои български имена биха станали обект на игра заради съвпадение със стилистично оцветени или нецензурни думи в други езици).

Изброените особености на СИ могат да се определят като реално съществуващи потенцици за тяхното обиграване. В ПТ обаче има много случаи, когато чуждите имена специално се “изкривяват”, за да станат по-удобни за включване в ЕИ. Понякога изкривяването, изопачаването на СИ се прави, за да може то да звучи по-близо до дума, актуална за конкретния текст. Във връзка с това можем да посочим следния пример, в който специално се подчертават ораторските (и езиковите!) способности на президента на Зимбабве Р. Мугабе, който “нагажда” фамилията на британския премиер Т. Блейър (Tony Blair) към тезата, която иска да докаже: *И днес речите му са изпъстрени с остроумни каламбури и вдъхновен патос – миналата година по това време Мугабе произнесе реч, в която прекръсти британския премиер на **Блайър** (от *liar* – англ. *лъжец*). (Сега 2005/291)*

Така че СИ, както и много други езикови елементи, в конкретния контекст претърпяват определени трансформации, зависещи не само от свойствата на СИ, но и от контекста – той реализира потенциите, съдържащи се в СИ.

Бихме могли да споменем тук и пример за паронимична трансформация в английския език на СИ *Хилари Клинтън* в заглавието на материал от първа страница на американски вестник, показан по телевизията: *Pillori Clinton*. Основание за сближаване на името *Hillary* с думата *pillori* “приковавам на позорния стълб” е формалното им сходство, а повод за такова обиграване е изправянето пред съда на първата дама на САЩ по повод на корупционен скандал. Естествено, точно такива асоциации с името *Хилари* не са възможни в българския език.

В споменатия по-горе текст *Невинни мръсни думи* се описват случаи на изопачаване на чужди СИ, но точно с обратната цел – за да се избегне съвпадението им с неприлични български думи: *Знаменит пример с редактирано у нас име дава дългогодишният външен министър на Израел Аба Еван (1915–2002). Въпреки че на времето Израел беше броен за лош, никога българският печат не си позволи да назове г-н Еван с истинското му име, което се отличава от българската си версия с една-единствена буквичка. Пак затова някога лидерът на компартията на САЩ беше Гюс Хол (Ю-то е дар от братска България). Бившия президент на Тайван Ли Тънхуей пък обогатихме с едно Е...*

Този текст ни дава повод отново да обърнем внимание на разликите при употребата на СИ в номинативна функция и с игрова цел, а така също и да предположим, че съвременната публицистика по-вероятно би игнорирала някои от ограниченията при употребата на “неприличните” СИ и би се възползвала от съдържащите се в тях игрови потенции.

Групите К., разгледани в работата, всъщност се определят от формалните отношения между СИ и български думи. В случаите на формална близост (съвпадение или сходство) между чуждите СИ и български думи можем да говорим за К., построени върху омоними, върху пароними или върху значението на думата. Много чужди ЛИ нямат външна, фонетична близост с български

думи, но също могат да се включат в ЕИ, най-често експлоатираща вътрешната форма на думата или разчитаща на превода на чуждото СИ на български език. Разбира се, такова деление е най-общо и анализираният тук и в други работи материал показва, че някои К. не се вписват в тази схема.

Важна особеност на ономастичния К. е това, че той не може да се изгражда върху различните значения на една многозначна дума, както е при К. с апелативи. Ср.: *Отвод на кабинета заради газа ще искат БСП и ОНС, твърди **вчерашният** “24 часа”, а той не е **вчерашен**.* (Сега 1998/10)

Една от често срещаните разновидности на К. се базира на сблъскването в ограничен контекст на **омоними** – съвпадащи по форма, но различни по семантика думи. Именно тъждествената форма на думите е основание за игровото им обединяване. В нашия случай това е сблъскването на СИ с нарицателна дума, най-често съществително име. В някои К. от този тип участвуват двете омонимични езици, в други – само едната, а другата се подразбира от контекста.

Тъй като говорещият очаква съвпадащите формално думи да съвпадат и семантично, подчертаването, изтъкването на липсата на такова съвпадение (колкото и да е парадоксално – чрез специалното им обединяване) създава двусмислицата, която е основа на К.

Това се проявява и при възприемането на чуждите думи, затова чуждите ЛИ, съвпадащи формално с български думи, стават основа на К. Самите ЛИ в съответния език обикновено имат друго значение или не се свързват с производяща основа, т. е., съвпадението с българска дума е случайно, но пък специално търсено и подчертано. Ярък пример за това е обиграването на ЛИ *Камила*: *Отдавна ми е ясно защо Чарлз се жени за **Камила**. За да може в кръчмата спокойно да се оплаква, че жена му е голямо гърбаво животно.* (Новинар 2005/35) Този пример, естествено, е свързан с конкретен повод – сватбата на английския принц Чарлз с Камила Паркър, предизвикала голям медиен интерес и в България. Игровият ефект от сблъскването на ЛИ *Камила* с названието на животното *камила* (обозначено

описателно) е възможен само в българския език. В английския език ЛИ *Camilla* не е омонимично с названието на животното *camel* и има съвсем друга етимология. Т.е. смешното сближаване на двете думи, възможно на български, не е възможно на английски, а приписваната на принц Чарлз шега би могла да се оцени от българи и евентуално в българска кръжба.

Истински остроумен е К. с името на бизнесмена от Израел *Гад Зеви*, станал известен преди няколко години във връзка със шумния скандал около приватизацията на авиокомпания „Балкан“: *Правителството сигурно е видяло тая реклама, много се е уплашило и е продало „Балкан“ на оня Гад за сто и петдесет хиляди таквоз, а тоя Гад сега се прави на дръж ми кипата! Където „кипа“ е капа, ама еврейска.* (Сега 2001/55)

Изключително важен тук е близкият контекст – създавайки основата на значещата двусмислица, пак контекстът я разрушава, заменяйки първоначалното възприемане на думата с друго. Посоченият пример е много интересен в това отношение: докато повечето К. обикновено се изграждат благодарение на самото сблъскване на омонимите в ограничен контекст, каламбурното сблъскване между СИ *Гад* и апелатива *гад* се постига чрез съчетаемостта – добавянето на показателните местоимения *оня/тоя* позволява думата да се възприеме по-скоро като нарицателна, тъй като самите местоимения по-естествено се съчетават с нарицателни (ср. *тоя човек, оня човек – тоя Иван, оня Иван*).

Друг интересен пример на превръщане на същото СИ в нарицателно разчита на формата на множествено число, каквато СИ по принцип нямат: *Защото не само колегите от БНР станаха жертва на пишман-културтрегерите, но и културата, както отбелязва самата „Култура“.* *И как не, като управниците винаги турят **Гадове** на възловите места.* (Сега 2001/44) (Във връзка с този пример ще отбележим, че въпросът за различните функции на използването на СИ в множествено число заслужава специално изследване).

В някои случаи омонимията съществува и в езика-източник, както е в следния пример: *Имаше един италиански социалист,*

Масимо да **Лема** – най-много някоя **лема** да демонстрира. Но го свалиха. Сергей знае – минимум теорема. (Сега 2002/187) Тук фамилията **Лема** (*Lemma*) се сблъсква с математическия термин **лема** (итал. *lemma*) “теорема, която няма самостоятелно значение”. Семантичният компонент “несамостоятелност” се актуализира и чрез въвеждането в контекста на термина *теорема*. Разбира се, за по-пълното осмисляне на **К.** и ефекта от него тук, както и в много други случаи, е нужен по-широк контекст.

По-рядко **К.** се изграждат върху омоформи от езика-източник, както е в случая с използването на фамилията *Кери* и глаголната форма *carry*: **Кери & Кери** (168 часа 2004/7) – примерът е заглавие на текст, в който се описва случай на вземане на подкуп от сенатора Д. Кери. Тази информация се изразява в подзаглавието *Сенаторът взел пари от китайска агентка*, а в основното заглавие се разчита на експресивната двусмислица с известния израз *Cash and carry* (по-скоро на едно от значенията му – “продавам нещо срещу пари в брой”), станал актуален през последните години и в българския език, за което има редица екстралингвистични причини.

Многобройни са примерите, основани на сблъскването в ограничен контекст на **пароними** – близки по форма СИ и нарицателни думи. Чуждите СИ, в които се открива формално сходство с български думи, обикновено се включват в два вида **К.**, които условно могат да се определят като паронимазия и етимологизация (разкриване на вътрешната форма на думата). И в двата случая СИ може да се свързва с различни формално близки български думи, като решаваща роля за избора на “посоката” на обиграване е контекстът.

Без да се спираме на разликата между паронимия и паронимазия, за която е писано много, ще отбележим, че тук към паронимите ще отнасяме всички думи, при които има някаква, даже незначителна формална близост. Например: *В същото време Иван Костов заминава за САЩ, ...но със сигурност ще го съветват как да помага на американските инвестиции. Ще го съветват, независимо дали го е поканил Чейни или чайените.* (Сега 2001/96)

Естествено, основанията за обединяване на думи с далечно формално сходство могат да се търсят както в ограничения езиков контекст, така и в извънтекстовите ситуации. Това може да се види в следните примери: *Испанците май ги бива само да се гонят с бикове по улиците на Памплона или да се замерят с домати. И този **саботьор Саботеро** се опитва да разложи коалицията ми, като изтегли мижавото си контингентче!* (Сега 2004/72) – примерът е от фейлетона *Носталгия*, написан “от името” на президента на САЩ Д. Буш във връзка с изтеглянето на военния контингент на Испания от Ирак. В него фамилията на испанския премиер *Сапатеро (Zapatero)*, етимологично свързана с думата *zapato* – “обувка”, специално се променя, за да се подчертае, че той *саботира* военната коалиция.

В някои изследвания такива К. се определят като “паронимическа атракция”, тъй като в тях връзката между СИ и сходната дума е доста неочаквана и смела. Например: *А че доверието в кабинета е паднало на 19%, официозът мъдро не пише – за разлика от “Файненшъл таймс”. Къде блее **Блеър**?* (Сега 2000/117) Експресивността на подобни К. се дължи на противоречието между звуковата близост и семантичната полярност на думите.

По-различен е следният пример, в който ФИ на посланика на САЩ в България *Монтгомъри (Montgomery)* се свързва с цяло изречение: *Те (микрофоните) огласиха думите на посланика, че българската конституция трябва да се промени. У нас някои се възмутиха от тази намеса във вътрешните работи на “суверенна България” и от първия до последния ден на **Монтгомъри** в София произнасяха името му “**Он го мери**”.* (Сега2003/301) Експресивността на каламбурното сблъскване се дължи и на негативния семантичен компонент “демонстрация на превъзходство, на сила”, съдържаш се в нецензурния български израз, както и на диалектния “шопски” оттенък в него.

Подобни примери са доказателство за това, че колкото по-нестандартен е пътят за създаване на К., толкова по-силен е стилистичният ефект от него (Гридина 1996, 53).

Към паронимичната атракция можем да отнесем и някои римувани заглавия от ПС, които, както подчертава Кр. Стоянов,

са “популярен вид проява на атрактивност във вестникарския текст”. (Стоянов 1999, 243) Такива са например заглавията с ФИ *Паси*: *Кой ще ни спаси от Соломон Паси?* (Сега 2001/280); *Паси коси* (24 часа 2001/270) В такива заглавия обикновено се съдържа ироничен подтекст, внушаващ негативно отношение към изразеното в текста. В тази връзка Кр. Стоянов отбелязва следното: “Явлението представя и възможностите на езика във вестника за емоционално въздействие върху читателя не само посредством съобщените в съдържанието информационни реалности, но и чрез интонационно-фонологичното структуриране на речта в публицистичен текст”. (Стоянов 1999, 246)

На формалната близост между чуждите СИ и български думи разчита и другата разновидност на К., която се определя като мнима или игрова **етимологизация**. Тя е много близка до паронимазията, където също се търси основание за обединяване на думи, близки по форма.

Както подчертава Кр. Стоянов, търсенето на мотивация на формата в съдържанието и употребата на думите, преобръщането на познати думи “с хастара навън” е една от активните тенденции в съвременната българска публицистика. (Стоянов 1999, 176) В тези случаи се експлоатира лексикалната мотивираност или вътрешната форма на думата – истинска или измислена. Такъв е следният пример: *В него певецът **Кондьо** отбива коварния въпрос дали е крал **кон**, очевидно зададен като инсинуация за етимологията на името му, с обяснението, че българските роми не крадат коне и не са каруцари.* (Сега 1999/71)

Известно е, че СИ могат напълно или частично да съвпадат по форма с апелативи – с чиста основа, с дума, словосъчетание, изречение, тъй като всяка от тези форми се субстантивира благодарение на основната функция на СИ – да назовава индивидуален обект. (ЛЭС 1990, 473)

Естествено, “по-удобни” за създаване на К. са СИ, в които има ясна вътрешна форма. В българския език има много такива СИ, съвпадащи с нарицателни думи (съществителни или прилагателни) или производни от нарицателни думи или

словосъчетания: *Лилия, Орлин, Славко, Мила, Светла, Камен, Любомир; Овчаров, Ковачев, Печикамъков* и др. Такива имена и фамилии, запазили семантичната си връзка с производяща дума или основа, определяни често като “говорящи имена” (които “говорят” преди всичко на носителите на езика), са много благоприятна почва за игра – в тях вътрешната форма е своеобразен “сигнал” за действия, характерни за носителя на името или за черти на външността или характера му. Например: *Стоян Ганев не стои на едно място и си опровергава името непрекъснато.* (Сега 2004/84); *Зад Сидеров проблясва тук-там една светла капка на надеждата – самата вождова другарка Капка.* (Сега 2006/99); *И ще се гордеем с него, а не както досега да се свеним, че началниците на електриката ни се казват Овчаров, Шиляшки, не дай боже някое служебно правителство да ни тури Агнев или Ярев.* (Сега 1999/52)

Любопитно е да се отбележи, че този “сигнал” за особености на референта може да бъде и подвеждащ, което също може да бъде повод за обиграване на СИ. Такъв е примерът от текста *Името като код*, в който се “тълкува” значението на някои имена: *Стават и грешки – мургави Снежанки, грозни Венери.* (Сега 1998/26)

Естествено, при чуждите СИ такава връзка с производяща дума или основа обикновено липсва, затова тези СИ често стават обект на игра заради формата си. По-рядко чуждите СИ се обиграват заради значението си (ако такава може да се намери).

Както при паронимията, при етимологизацията на чуждите СИ може да има различни посоки на търсене на “българска връзка”. Важно за ПТ е това, че основание за сближаване не е само формалната близост (защото тя може да се открие в различни думи), но и възможността за създаване на асоциации, които имат стилистичен ефект, много често комичен. И още по-важно именно за ПТ е това, че сближаването с мними производящи е обусловено от съдържанието, то трябва да бъде актуално за съответния контекст, както се вижда от посочените примери.

При чуждите СИ всъщност става “преобръщане” на непознати думи. Докато при игровата етимологизация на свои думи връзката с родствени думи може да бъде реална или измислена, при чуждите тази връзка обикновено е “измислена”. Такъв е цитираният вече от нас и в други работи пример от фейлетон, посветен на песимистичните предсказания на Нострадамус: *А дали Нострадамус не греши? Така де, в името му се крие латинската дума “страдамус”, ясно какво означава, нали, а човек с подобно име никога няма да ти предскаже джакпот или почивка на Карибите!* (Сега 1999/151)

Игровият ефект в такива К. се дължи на това, че СИ не се свързва с реална, историческа производяща основа, а се пренасочва към друга, измислена. За възможно неправилно осмисляне на СИ специално “предупреждава” следният пример: *Първият демократичен премиер и бивш реформатор на Русия се наричаше, че и още се нарича Егор Тимурович Гайдар. Ама да не помисли някой, че той свири на гайда или е играл по чужда гайда.* (Сега 1999/123)

Интересен пример на игрова етимологизация на СИ намираме в ПТ със заглавие *Соломон – СПАСИТЕЛЯ!* и подзаглавие *Богослови доказаха, че влязъл в Йерусалим с трабантче.* В него се разчита не само на измислената връзка с производящи основи, но и на т. нар. графическа игра, т.е. на отделянето с друг шрифт на СИ като част от думата, което, привличайки вниманието, участва в семантичната организация на текста: *Потвърждение на тази теза е нашето откритие, че думата Спасител идва от името Паси! СПАСИТЕЛ като съкращението ТЕЛ идва от телефон, тоест външният министър, освен че е Спасител, има и телефона на Господ!* (24 часа 2003/108) Можем да добавим във връзка с този и други подобни примери, че графическата игра се проявява все по-активно в публицистиката от последните години.

Както вече отбелязахме, К. с имена се създават и се осмислят от адресата само във връзка с определени ситуации, действия, качества на референта – носителя на името, което се обиграва. Това се отнася и за случаите с игрова етимологизация. В след-

ващия пример с фамилията *Берберян* се разчита на знания за Ю. Берберян, треньор по тенис, прочула се с финансови скандали и груби сблъсъци със журналисти: *Тя Юлия Берберян отвсякъде си е римлянка, даже по фамилна линия. Бербер-ин /бръснар/ само за простото око е турска дума, но идва от латинската barba – брада. Сега – внимание! Barba не трябва в никой случай, особено в Берберянския, да се бърка с barbarus – чужденец, понеже Юлия е ненадмината патриотка; още по-малко пък с barbaria – грубост, простащина, дивотия. Трябва ли да обясняваме защо?* (Сега 2001/146)

СИ от чужд произход, както вече отбелязахме, обикновено не са мотивирани за българите (освен в случаите, когато съответният чужд език се владее добре), затова при тях разкриването на вътрешната форма в много случаи е всъщност техният превод на български език, така че К. е начин за “оживяване” не само на ясната, но и на изгубената или неизвестната вътрешна форма. Именно преводът прави “видима” връзката на СИ с нарицателни имена. Например: *Хората имат слабост към такива. Лошото е, че редовно ги тегли към диктатура. Така се случува със Сталин – още на младини получава прозвището стоманен.* (Труд 2006/290); *Единайсет милиона възрастни в САЩ не могат да четат и пишат на английски език, съобщиха световните агенции, цитирайки министъра на образованието в САЩ Маргарет Спелингс. (Ей това е име за просветен министър! Spell – изричам/пиша дума буква по буква.)* (Сега 2005/291)

В някои случаи вниманието на адресата специално се насочва към този превод. Например: *“Аталай” в превод значи вожд, но Рамадан безпрекословно спазва йерархията и е предан на Сокола.* (Труд 2006/74) – примерът е от текст със заглавие *Депутат с име на вожд*, посветен на депутата от ДПС Рамадан Аталай.

Специално за нуждите на контекста – за да се подчертае кой и как е излъгал надеждите за по-добър живот на обикновените българи – се превежда и името на финансовия министър *Муравей* (Радев): *Човекът имаше внук първолак, имаше преди внучето и голяма надежда за различен живот, но една мравка в превод на*

руски – което е **Муравей**, една мравка изгриза и отмъкна в мравуняк онази надежда. (Сега 1999/154)

Смешният, каламбурен превод на СИ може и специално да се подчертава в контекста. Такъв е примерът от споменатия по-горе фейлетон, написан “от името” на Д. Буш (ср. англ. bush – “храст, храсталак”): *Приятно ми е, **Храстев, Гъсталаков**, ако е за умствени упражнения.* (Сега 2004/72)

Понякога в ПТ с определена стилистична цел се превеждат (като не винаги преводът е абсолютно точен) и сравнително познати за българите имена от чужд произход: *Интересно име носи и екоминистърката – **Долорес Арсенова**, или **Мъка Отровнакова**. Долорес идва от испанското название на Богородица – *Мария де лос Долорес, означаващо “Мария, която тъгува”. Фамилията си пък министърката придобила служебно – от съпруга си. И ето ти куриоз – хем оглавява ековедомството, хем носи отровно име.* (Труд 2005/35)*

Върху етимологичен анализ на имена в съвременната публицистика могат да се изграждат цели текстове. Понякога те имитират научен текст, което също е елемент от експресивността на тези текстове, но основното в тях са игровата етимологизация или превода на СИ, съчетани с другите форми на ЕИ със СИ и с апелативи. Такива са например някои текстове в рубриката “Дума на деня” на в. “Сега”. Ще цитираме във връзка с това част от текста *Мерил Линч*, посветен на чуждестранните инвестиции в България: *Свикнахме на тайфуна с женско име **Ан Макгърк**. А сега премиерът ще привлече изотвъд океана порой от инвестиционни блага пак с женски уклон: “**Мерил Линч**”. Мерил е тежкарска банка, макар да звучи нежно и кинозвездно. Но **Линч**... Навява мисли за върби, от които се люлеят обесени негри. Още не сме негри, но вече не сме и бели. Нормално е да се питаме: и да инвестират у нас, няма ли някак да се изхитрят да ни долинчуват икономичката?... Ех, да се казваше банката “**Мерил Стрийп**”! По-секси щеше да ни е. Особено когато вестниците я изписват по български обичай – **Стрип**. Което значи “**събличам**”. От съдбата не можеш избяга! Ако не ни линчуват, ще ни съблекат.* (Сега 1998/54)

Подобно съчетаване, преплитане на игровите форми е характерна особеност на съвременната публицистика. Според С.И. Сметанина игровото представяне на ситуации и имена в ПТ (който в основата си е документален) съдържа психологически и емоционални добавки и увеличава начините за възприемане на съобщението; читателят се включва в изграждането на общия смисъл, който се формира от съчетаването на нормативното и аномалното, на реалното и виртуалното, на сериозното и игровото. (Сметанина 2002, 93)

В заключение можем да отбележим, че изследването на каламбури със собствени имена (свои и чужди) е само част от темата за игровия потенциал на тези думи. По-нататъшният анализ на нестандартното използване на собствените имена не само в публицистични текстове, но и в текстове от друг тип би допринесъл за осмислянето както на явлениято езикова игра, така и на развитието на ономастичната система и на системата на езика като цяло.

БИБЛИОГРАФИЯ

Бояджиев 1986: Т. Бояджиев. Българска лексикология, С., 1986.

Гридина 1996: Т.А. Гридина. Имена собственные как база языковой игры (на материале отфамильных прозвищ в речи школьников). – В: Русский язык в школе, 1996, кн.3.

ЛЭС 1990: Лингвистический энциклопедический словарь, М., 1990.

Норман 1987: Б.Ю. Норман. Язык: знакомый незнакомец, Минск, 1987.

Санников 1995: В. З. Санников. Каламбур как семантический феномен. – В: Вопросы языкознания, 1995, кн.3.

Санников 1999: В.З. Санников. Русский язык в зеркале языковой игры, М., 1999.

Сметанина 2002: С.И. Сметанина. Медиа-текст в системе культуры, СПб., 2002.

Стоянов 1999: Кр. Стоянов. Обществениите промени (1989-1996) и вестникарският език, С., 1999.

Съвременен тълковен речник на българския език с приложения, ред. Ст. Буров, В. Търново, трето издание.

Цонева 2000, 2002: Л. Цонева. Езиковата игра в съвременната публицистика, В. Търново, 2000, 2002

Шмельова 1992: Т.В. Шмелева. Ключевые слова текущего момента. – В: Collegium, Киев, 1993, кн.1.